

**Het effect van zelfbeeld en narcisme op agressie
bij jongens in het Cluster-4 onderwijs: Verschillen in
reactieve en proactieve agressie**

*Thesis in het kader van de Master Kinder- en Jeugdpsychologie
Universiteit Utrecht, Juni 2015*

Nina van Diesen (3827089)

Thesistdocent - Wieteke Hiemstra
Tweede beoordelaar - Maartje Raaijmakers

ABSTRACT

The aim of this study is to provide more insight into the relationship between self-esteem and aggression and the role of narcissism in this relationship. A lot of research has been done on this relationship, with a lot of different results as a result. Little research is done in a clinical population, whilst aggression is a more frequent problem in this group. That is why this study focuses on boys who need special education because of their behavioral problems. Furthermore, former research did not focus on different functions of aggression. Therefore this study will distinguish between reactive and proactive aggression. Disagreement exists on how self-esteem relates to aggression. Some studies show that high self-esteem leads to aggression, while other research proves that low self-esteem predicts aggression. Recently, narcissism also became an important factor in the research on aggression. It was expected that low self-esteem would result in more aggressiveness, and that this aggression would often have a reactive function. It was also predicted that someone with a lot of narcissistic traits would show more aggressive behavior, this could be both reactive and proactive aggression. Finally, the combination of self-esteem and narcissism was investigated, it was expected that high self-esteem and a high score on narcissism would result in the most aggressive behavior. Results showed that self-esteem was not a direct predictor of aggression. However, support was found for the predictive value of narcissism on both proactive and reactive aggression. Evidence for the interaction effect of narcissism and self-esteem was not found. These findings will be explained in the discussion and suggestions for future research will be done. This study shows that the relationship between narcissism, self-esteem and aggression remains unclear and that the clinical population may differ from earlier researched populations.

SAMENVATTING

Het doel van deze studie is meer inzicht bieden in de relatie tussen zelfbeeld en agressie en de rol die narcisme hierin speelt. Er is al veel onderzoek verricht naar deze relatie, met veel verschillende resultaten tot gevolg. Weinig eerder onderzoek heeft zich gericht op de klinische populatie, terwijl dit juist een groep is waar veel agressieproblematiek voorkomt. Daarom wordt deze studie uitgevoerd in een groep jongens die vanwege gedragsproblematiek op het speciaal basisonderwijs zitten. Daarnaast is er in voorgaand onderzoek weinig onderscheid gemaakt tussen de verschillende functies van agressie. In deze studie wordt daarom onderscheid gemaakt tussen reactieve en proactieve agressie. Er bestaat onenigheid over hoe zelfbeeld zich verhoudt tot agressieproblemen. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat een hoog zelfbeeld tot agressie leidt, terwijl andere studies hebben bewezen dat een laag zelfbeeld een voorspeller van agressie is. De laatste jaren is narcisme ook een belangrijke factor geworden in het onderzoek naar agressie. Er werd verwacht dat een laag zelfbeeld tot meer agressie zou leiden en dat deze agressie vaak een reactieve functie heeft. Verder werd voorspeld dat iemand met veel narcistische trekken meer agressief gedrag vertoont, dit kan zowel reactieve als proactieve agressie zijn. Ten slotte werd de combinatie van zelfbeeld en narcisme onderzocht waarbij verwacht werd dat een hoog zelfbeeld en een hoge score op narcisme tot het meest agressieve gedrag zou leiden. Uit de resultaten bleek dat zelfbeeld geen directe voorspeller was van agressie. Er werd wel ondersteuning gevonden voor de voorspellende waarde van narcisme op zowel reactieve als proactieve agressie. Ook bewijs voor het interactie-effect van zelfbeeld en narcisme werd niet gevonden. In de discussie worden deze bevindingen verklaard en worden er suggesties voor toekomstig onderzoek gegeven. Deze studie laat zien dat de relatie tussen narcisme, zelfbeeld en agressie nog niet duidelijk is en dat de klinische populatie mogelijk verschilt van eerder onderzochte populaties.

INLEIDING

Agressie en antisociaal gedrag zijn van grote zorg voor de maatschappij. Antisociaal en agressief gedrag hebben niet alleen een schadelijk effect op de maatschappij, maar ook op de agressor zelf. Agressief gedrag wordt geassocieerd met verschillende negatieve uitkomsten, zoals afwijzing door leeftijdsgenoten en delinquentie (Dodge, Coie & Lynam, 2006). Daarnaast zijn agressieve gedragspatronen in de kindertijd voorspellers voor crimineel gedrag op latere leeftijd (Loeber & Hay, 1997). Het is dus van groot belang dat de voorspellers van agressie goed in kaart gebracht worden.

Er is veel onderzoek gedaan naar agressieproblematiek en het ontstaan hiervan. In veel van deze onderzoeken is een laag zelfbeeld als belangrijke voorspeller van de ontwikkeling van agressief gedrag naar voren gekomen (b.v., Anderson, 1994; Jankowski, 1991; Long, 1990). De laatste jaren is dit echter een controversieel onderwerp geworden. Uit een ander onderzoek blijkt namelijk dat juist een hoog zelfbeeld tot agressie leidt (Bushman & Baumeister, 1998). Recent onderzoek laat zien dat naast zelfbeeld ook narcisme een rol speelt in het ontstaan van agressief gedrag (b.v., Barry et al., 2007; Cooke & Michie, 2001; Frick et al., 2000). Toch blijven de resultaten in deze onderzoeken inconsistent en blijft de precieze aard van de relatie tussen zelfbeeld, narcisme en agressief gedrag onduidelijk. Ook voor de ontwikkeling en het gebruik van interventies is het van groot belang dat deze relatie verder onderzocht wordt. Interventies die gericht zijn op het vergroten van het zelfbeeld kunnen bijvoorbeeld een averechts effect hebben wanneer blijkt dat juist een hoog zelfbeeld leidt tot meer agressie. Daarom wordt deze relatie in de huidige studie verder onderzocht bij een populatie waar agressieproblematiek veel voorkomt, namelijk jongens die vanwege gedragsproblematiek op het speciaal basisonderwijs zitten.

Narcisme en zelfbeeld

Allereerst is het belangrijk onderscheid te maken tussen de constructen narcisme en een hoog zelfbeeld. Voorheen werd gedacht dat deze twee constructen nagenoeg hetzelfde inhielden, maar recenter onderzoek laat zien dat ze beiden wat anders meten (Barry, Frick & Killian, 2003). Taylor, Davis-Kean en Malanchuk (2007) geven een duidelijke beschrijving van beide constructen: waar zelfbeeld in het algemeen geconceptualiseerd wordt als een globale beoordeling van iemands eigenwaarde, is narcisme een gevoel van superioriteit en het denken recht te hebben op een voorkeursbehandeling. Een persoon met een hoog zelfbeeld denkt dat hij of zij goed is, een narcistisch persoon denkt dat hij of zij beter is. Daarnaast blijkt dat iemand die hoog scoort op narcisme vaak ook hoog zal scoren op zelfbeeld

metingen, terwijl het omgekeerde niet per se waar hoeft te zijn (Taylor et al., 2007). Ten slotte is het zo dat naast het gevoel van superioriteit en zelf-liefde, ook angst en kwetsbaarheden gerelateerd aan iemands zelfbeeld een rol spelen bij narcisme (Salmivalli, 2001; Morf & Rhodewalt, 2001; Bushman & Baumeister, 1998; Tracy & Robins, 2004).

Laag of hoog zelfbeeld?

Zelfbeeld is een veelbesproken construct binnen de psychologie en vooral binnen het onderzoek naar agressieproblematiek. De een zegt dat een laag zelfbeeld leidt tot agressief gedrag, terwijl de ander beweert dat juist een hoog zelfbeeld agressief gedrag voorspelt. Er bestaan theorieën en bewijs voor beide standpunten. Een voorbeeld hiervan is dat kinderen met een laag zelfbeeld de behoefte voelen om op te vallen of aandacht te trekken om op die manier hun zelfbeeld te verhogen. Zij zoeken toevlucht in geweld om een vergroot gevoel van macht en onafhankelijkheid te ervaren (Ostrowsky, 2010). Daarnaast beweren Walker en Bright (2009) dat een opgeblazen zelfbeeld in werkelijkheid een soort dekmantel van een laag zelfbeeld en schaamte is. Het is daarentegen ook aannemelijk dat een hoog zelfbeeld gerelateerd is aan agressief gedrag. Kernis, Grannemann en Barclay (1989) beweren namelijk dat mensen met een positief zelfbeeld bedreigingen voor het zelfbeeld meer als onterecht zien dan mensen met een negatief zelfbeeld. Deze onterechte bedreigingen leiden vervolgens sneller tot agressie. Daarnaast is het waarschijnlijk dat individuen met een hoog zelfbeeld eerder stappen zullen zetten om een beschadigd zelfbeeld te herstellen dan individuen met een laag zelfbeeld.

Naast onderzoek naar de hoogte van zelfbeeld, wordt er ook onderzoek verricht naar de stabiliteit van zelfbeeld en het effect daarvan op agressie. Hierin wordt beweerd dat personen met een instabiel zelfbeeld erg reactief en verdedigend zijn wanneer hun zelfbeeld bedreigd wordt, vaak bezig zijn met zichzelf aan te prijzen en continu op zoek zijn naar bevestiging (Lee, 2014).

Narcisme in de relatie tussen zelfbeeld en agressie.

Ondanks dat narcisme en een hoog zelfbeeld twee onafhankelijke constructen zijn, laat onderzoek wel een positieve relatie tussen de constructen zien (Raskin, Novacek & Hogan, 1991). Zo werd er gevonden dat mensen die agressief waren alleen een hoog zelfbeeld hadden, wanneer zij ook narcistische trekken hadden. Als deze trekken afwezig waren, hadden mensen die vijandig waren juist een lager zelfbeeld (Raskin et al., 1991). Ook Bushman en Baumeister (1998) onderzochten dit verband en testten de *threatened egotism*

hypothesis. Deze hypothese zegt dat agressie en geweld het meest waarschijnlijk optreden wanneer het zelfbeeld van iemand met narcistische trekken en een opgeblazen zelfbeeld betwist wordt. Resultaten lieten zien dat zelfbeeld op zichzelf niet geassocieerd was met agressie. Echter, wanneer iemand met narcistische trekken beledigd werd, leidde dat tot agressiviteit naar de bron van belediging. Zelfs als er geen belediging was, droeg narcisme bij aan agressie, hoewel de mate van agressie in deze gevallen lager was.

Reactieve en proactieve agressie

Waarom voorgaand onderzoek tegenstrijdige resultaten heeft opgeleverd kan te maken hebben met de verschillende typen van agressief en gewelddadig gedrag. Agressie is een heterogeen construct waarbij onderscheid gemaakt kan worden tussen verschillende vormen en verschillende functies van agressie (Polman, 2008). Een onderscheid wat vaak gemaakt wordt, is het onderscheid in reactieve en proactieve agressie. Reactieve agressie wordt gezien als een impulsieve en verdedigende reactie op een bedreiging. Proactieve agressie daarentegen, is het gebruik van agressie voor persoonlijke winst. Dit type agressie is vaak weldoordacht en soepel uitgevoerd (Dodge, 1991). Uit onderzoek blijkt dat de verschillende functies van agressie vaak een verschillende aard lijken te hebben. Uit een onderzoek naar sociale informatieverwerking bleek bijvoorbeeld dat proactief agressieve kinderen fysieke en verbale agressie positiever ervaren dan kinderen die niet proactief agressief waren. Dit betekent dat proactief agressieve kinderen agressie een goed middel vinden om sociale doelen te bereiken. Daarnaast werd er gevonden dat een vijandige interpretatiestijl eerder leidt tot reactieve agressie dan tot proactieve agressie (Crick & Dodge, 1996). Dodge (1991) theoretiseert dat reactieve agressie zou afstammen van het ervaren van levensgevaar, trauma, mishandeling en slechte relaties, terwijl proactieve agressie zou afstammen van het zien van succesvol agressief gedrag.

In eerder onderzoek naar het verband tussen narcisme, zelfbeeld en agressie is dit onderscheid nog niet veel gemaakt. Barry et al. (2007) lieten zien dat narcisme met zowel proactieve als reactieve agressie geassocieerd kan worden. Verder verwachtte Ostrowsky (2010), gebaseerd op eerder onderzoek, dat proactieve agressors eerder een hoog zelfbeeld zullen hebben en reactieve agressors een laag zelfbeeld. Omdat dit onderscheid nog niet veel onderzocht is binnen dit onderzoeksgebied, maar het wel van belang lijkt te zijn om dit onderscheid te maken, is het belangrijk dit mee te nemen in de huidige studie.

Huidige studie en hypotheses

In deze studie worden een aantal bestaande studies gereproduceerd en aangevuld (Barry et al., 2007; Barry et al., 2003; Bushman & Baumeister, 1998). Voorgaand onderzoek heeft zich grotendeels gericht op volwassenen en jongeren uit de ‘normale’ populatie. Deze studie focust zich echter op een klinische populatie van jongens in de leeftijd van 9-13 jaar die vanwege hun gedragsproblemen op het speciaal onderwijs (Cluster-4) zitten. Juist in deze populatie komt veel agressieproblematiek voor en is het van belang om de voorspellers van deze problematiek in kaart te brengen. Er is voor gekozen om jongens mee te nemen in het onderzoek. Hiervoor is gekozen omdat het merendeel van de leerlingen op Cluster-4 onderwijs uit jongens bestaat, waardoor het lastig zou zijn gelijke groepen jongens en meisjes te verkrijgen en te vergelijken. Daarnaast zijn er in voorgaand onderzoek naar agressief gedrag belangrijke sekseverschillen naar voren gekomen. Bijvoorbeeld dat jongens over het algemeen meer fysieke agressie laten zien dan meisjes (Archer, 2004).

In dit onderzoek zal ten eerste gekeken worden naar de relatie tussen zelfbeeld en agressie. Er wordt verwacht dat een laag zelfbeeld tot meer agressie zal leiden en dat deze agressie vooral een reactieve functie heeft. Zoals eerder beschreven speelt stabiliteit van zelfbeeld ook een belangrijke rol in deze relatie. In deze studie wordt echter begonnen bij de basis van de relatie tussen zelfbeeld en agressie in deze populatie. Verder wordt de relatie tussen narcisme en agressie onderzocht. Hierbij wordt er verwacht dat een hoge score op narcisme tot meer agressie leidt, zowel proactief als reactief. Ten slotte wordt er onderzocht of er zich een interactie-effect voordoet. Verwacht wordt dat narcisme en zelfbeeld samen meer agressie voorspellen, waarbij de combinatie van een hoog zelfbeeld met een hoge score op narcisme tot de hoogste agressiescore leidt. Alle hypotheses zijn in eerder onderzoek al bevestigd, maar in andere studies weer weerlegd. Omdat de huidige populatie nog niet vaak is onderzocht en het doel van deze studie is om te onderzoeken hoe zelfbeeld en narcisme zich juist in deze groep verhouden tot agressie is er voor de hypotheses gekozen die in recent onderzoek (Donnellan et al., 2005; Bushman et al., 2009; Barry et al., 2007), met soortgelijke participanten en onderzoeksdesign, veel ondersteuning kregen.

METHODE

Design

Dit onderzoek maakt deel uit van een grotere studie naar agressieproblematiek bij jongens in het speciaal basisonderwijs. Dit onderzoek bestond uit een gerandomiseerd experiment van vijf dagen met een voor- en een nameting. De variabelen uit huidig onderzoek

werden gemeten in de voormeting. Het huidige onderzoek betrof een kwantitatief en toetsend onderzoek. Door middel van het afnemen van vragenlijsten werden de onderzoeksvariabelen gemeten en de hypothesen getoetst. Het effect van twee onafhankelijke variabelen, narcisme en zelfbeeld, werd gemeten op de afhankelijke variabele, agressie.

Participanten

Een totaal van 67 jongens heeft meegedaan aan het onderzoek. Het betrof een gemengde groep met verschillende etniciteiten. Alle participanten volgden onderwijs op Cluster-4 scholen. Onder Cluster-4 scholen vallen scholen voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen, kinderen met psychiatrische stoornissen en kinderen met ernstige gedragsproblematiek. Kinderen worden alleen naar dit type scholen gestuurd wanneer de ernst van hun gedragsproblemen, volgens ouders, leerkrachten en diagnostici, het sociaal functioneren benadeelt en deelname aan regulier onderwijs verhindert.

De verschillende scholen waarop de jongens onderwijs volgen, liggen in Utrecht, Breda en Haarlem. Kinderen worden vanuit de hele regio verwezen naar deze scholen. De participanten werden uit verschillende groepen binnen de scholen gehaald. Van de drie participerende scholen deden er 12 klassen mee aan het onderzoek. Zo deden er twee klassen van de school uit Utrecht mee, vijf van de school uit Breda en vijf van de school uit Haarlem.

Niet alle jongens konden aan het volledige onderzoek deelnemen. Dit kwam bij een van de jongens door het niet in staat zijn tot het uitvoeren van een van de onderzoeksonderdelen en in de rest van de gevallen door ziekte/afwezigheid op een of meer dagen van de testweek. Uiteindelijk hebben 59 jongens in de leeftijd van 9 tot 13 jaar alle vragenlijsten ingevuld die in dit onderzoek geanalyseerd werden ($M = 11$ jaar, 10 maanden, $SD = 1$ jaar, 0 maanden).

Om te onderzoeken of de scholen niet significant van elkaar verschilden, werden de gemiddeldes van alle onderzoeksvariabelen op elke school met elkaar vergeleken. Er werden over het algemeen geen opvallende verschillen gevonden tussen de scholen. De participanten van de school uit Breda scoorden echter significant anders op de zelfbeeldmaat. Dit verschil is mogelijk te wijten aan een uitschieter in de zelfbeeldscores van deze school. De uitschieter betrof een lage zelfbeeldscore in vergelijking met de overige scores op de vragenlijst, die allemaal hoger lagen. De uitschieter is in de analyse gehouden, omdat juist de lage scores interessant zijn voor deze studie.

Instrumenten

Instrument voor antisociale processen in kinderen (Frick & Hare, 2001). Narcisme werd gemeten door gebruik te maken van de Nederlandse vertaling van de *Antisocial Process Screening Device* (APSD), een vragenlijst die gebruikt wordt bij het beoordelen van trekken die geassocieerd worden met psychopathie bij kinderen. De vragenlijst wordt ingevuld door de leerkracht. De APSD bestaat uit 20 items en is te verdelen in drie subschalen: narcisme, impulsiviteit en ongevoeligheid/emotieloze trekken. Elk item wordt beantwoord op een driepunts Likert schaal variërend van 0 (*zeker niet waar*) tot 2 (*zeker waar*). Voorbeelden van items zijn: ‘Gebruikt of misleidt anderen’ (narcisme) of ‘Doet dingen zonder daarvan de gevolgen te bedenken’ (impulsiviteit). De scores worden bij elkaar opgeteld, waarbij hogere scores een hogere mate van antisociaal gedrag betekenen.

Onderzoek van Muñoz en Frick (2007) naar de betrouwbaarheid, stabiliteit en voorspellende waarde van deze schaal wees uit dat de scores op de zelfrapportage voor een groot deel overeen kwamen met de door ouders gegeven scores op antisociaal gedrag, dit komt de convergente validiteit ten goede. Daarnaast vonden zij dat de stabiliteit van de schaal goed is, na één en na twee jaar kwamen de scores nog voldoende overeen. Ten slotte, is de interne consistentie van de schaal en subschalen berekend. Voor de hele schaal gold $\alpha = .83$, wat een acceptabele waarde is voor onderzoeksdoeleinden (Kline, 1999). De subschalen varieerde interne consistentie tussen .45 (ongevoeligheid/emotieloze trekken) en .73 (narcisme). In de huidige studie zal alleen gebruik gemaakt worden van de scores op de subschaal ‘narcisme’. Ook een Cronbach’s alpha van .73 wordt als een acceptabele waarde voor onderzoeksdoeleinden beschouwd (Kline, 1999).

Narcismeschaal voor kinderen (Thomaes, Stegge, Bushman, Olthof & Denissen, 2008). Naast de APSD, werd narcisme ook gemeten door gebruik te maken van de Nederlandse versie van de *Childhood Narcissism Scale* (CNS). De schaal bestaat uit tien items en meet groots zelfbeeld, opgeblazen gevoel van superioriteit, het gevoel van recht hebben op een voorkeursbehandeling en een uitbuitende attitude. Voorbeelden van items zijn: ‘Ik denk graag na over hoe ontzettend leuk ik ben.’ en ‘Zonder mij zou onze klas veel minder leuk zijn.’. De items worden gescoord op een vierpunts Likert schaal variërend van 0 (*helemaal niet waar*) tot 3 (*helemaal waar*). De CNS werd door de kinderen zelf ingevuld.

Tijdens de ontwikkeling van dit instrument is er onderzoek gedaan naar de betrouwbaarheid en de verschillende vormen van validiteit van het instrument. Ten eerste werd de inhoudsvaliditeit onderzocht. Hieruit bleek dat alle aspecten van narcisme aan bod komen in de items en dat de schaal intern consistent is. Vervolgens is de test-hertest

betrouwbaarheid gemeten en ook deze was goed. Ten slotte is er onderzoek gedaan naar de begripsvaliditeit. Hierbij werd gevonden dat de schaal positief correleerde met andere schalen die (aspecten van) narcisme meten en negatief correleerde met schalen die een ander construct, zoals zelfbeeld, meten (Thomaes et al., 2008). De Cronbach's alpha van de CNS is .69. Deze waarde valt net onder de acceptabele waarde van .7 die gewoonlijk gehanteerd wordt voor onderzoeksdoeleinden (Kline, 1999).

Competentiebelevingsschaal voor Kinderen (CBSK; Veerman, Straathof, Treffers, van den Bergh & ten Brink, 2004). Zelfbeeld werd in deze studie gemeten door gebruik te maken van de CBSK. De CBSK is een bewerking van het *Self-Perception Profile for Children* van Harter (1985). De CBSK bestaat uit 36 items die verdeeld zijn over zes subschalen: schoolvaardigheden, sociale acceptatie, sportieve vaardigheden, fysieke verschijning, gedragshouding en gevoel van eigenwaarde. De schaal stelt vast hoe basisschoolkinderen hun eigen vaardigheden op een aantal levensgebieden inschatten en hoe zij hun globaal gevoel van eigenwaarde beoordelen. De items bestaan uit twee alternatieven waaruit het kind moet kiezen, vervolgens kiest hij of het gekozen alternatief 'helemaal waar voor mij' of 'een beetje waar voor mij' is. Bijvoorbeeld: 'Sommige kinderen vinden de manier waarop hun leven gaat niet zo fijn/Andere kinderen vinden de manier waarop hun leven gaat wel fijn'. In deze studie zal alleen gekeken worden naar de scores op de subschaal 'gevoel van eigenwaarde' (hoe beoordeelt het kind zichzelf in het algemeen?) om de variabele zelfbeeld te meten.

De betrouwbaarheid van de CBSK is beoordeeld door de interne consistentie van de schaal en subschalen te berekenen. Voor de hele schaal gold $\alpha = .80$, wat een acceptabele waarde is voor onderzoeksdoeleinden (Kline, 1999). De interne consistentie van de subschalen varieerde van $\alpha = .61$ (schoolvaardigheden) tot $\alpha = .78$ (sociale acceptatie). De subschaal 'gevoel van eigenwaarde', die gebruikt wordt in deze studie had een Cronbach's alpha van .67, wat net onder de algemeen geaccepteerde waarde van .70 ligt (Kline, 1999). Om de begripsvaliditeit van de schaal te meten is de interne structuur en de samenhang met externe criteria onderzocht (Veerman et al., 2004). Hieruit kwam onder andere dat de meeste subschalen matig met elkaar correleerde en dat alle subschalen duidelijk samenhangen met de subschaal 'gevoel voor eigenwaarde'. De subschaal 'sportieve vaardigheden' hing het minst samen met de andere subschalen. De relatie met externe criteria werd onderzocht aan de hand van een aantal hypotheses. Ook hierbij scoorde de CBSK voldoende. Ten slotte werd de CBSK vergeleken met de Nederlandse versies van de *Children's Action Tendency Scale* (CATS) en de *Children's Assertive Behavior Scale* (CABS). Alleen op de subschalen 'sociale

acceptatie' en 'gevoel van eigenwaarde' bleek samenhang met de CATS en de CABS te bestaan (Veerman et al., 2004).

Instrument voor Reactieve en Proactieve Agressie (IRPA; Polman, Orobio de Castro, Thomaes & Van Aken, 2008). Het instrument dat gebruikt is in deze studie om agressie te meten is een aangepaste versie van het instrument dat is voortgekomen uit het onderzoek van Polman (2008) naar het onderscheid tussen functies van agressief gedrag; het onderscheid tussen reactieve en proactieve agressie. De vragenlijst vraagt naar vier vormen (fysiek, verbaal, verborgen en relationeel) en twee functies (reactief en proactief) van agressie. Een voorbeeld van een vorm-item uit de vragenlijst: 'Hoe vaak heeft het kind de afgelopen week geschopt?'. Dit item wordt gescoord op een vijfpunts Likert schaal variërend van 0 (*nooit*) tot 4 (*meerdere keren per dag*). Een functie-item: 'Hoe vaak was de reden van agressie iemand pijn te doen of gemeen te zijn?'. Ook dit item wordt gescoord op een vijfpunts Likert schaal variërend van 0 (*nooit*) tot 4 (*altijd*). Wanneer een kind hoog scoort op een proactieve functie betekent dit niet dat het kind veel proactieve agressie laat zien. Het betekent alleen dat als het kind zich agressief gedraagt, het vooral om agressief gedrag met een proactieve functie gaat. De IRPA wordt door de leerkracht van het kind ingevuld.

Om de betrouwbaarheid van dit instrument te beoordelen is de interne consistentie van de vragenlijst berekend ($\alpha = .92$), deze bleek goed (Kline, 1999). Polman (2008) heeft in een steekproef van 427 kinderen aangetoond dat de discriminante, convergente en constructvaliditeit van de IRPA goed zijn. De reactieve en proactieve functies van agressie waren onafhankelijke constructen ($r = .03$), wat een uitstekende discriminante validiteit toont. Ook de convergente validiteit was voldoende; de scores van de IRPA waren matig tot sterk gerelateerd aan de scores van de op grote schaal gebruikte *Teacher Rating Instrument (TRI)* van Dodge en Coie (1987). Bovendien vertoonden de reactieve en proactieve agressie unieke correlaties met de meeste reeds bestaande veronderstelde theoretisch relevante variabelen, wat wijst op een goede constructvaliditeit (Polman et al., 2008).

Procedure

Er zijn verschillende Cluster-4 scholen in heel Nederland benaderd voor deelname aan het onderzoek. Voordat de scholen werden benaderd met een verzoek tot deelname, werd advies gevraagd aan de WMO Adviesraad van de Faculteit Sociale- en Gedragwetenschappen over mogelijke ethische kwesties. Het advies van de raad was dat het voorgestelde onderzoeksproject niet voorgelegd hoefde te worden aan de medisch-etische toetsingscommissie ter goedkeuring.

Drie van de benaderde scholen hebben toegestemd om te participeren. Actieve toestemming van de ouders van de jongens was een vereiste voor deelname aan het onderzoek. Uiteindelijk kreeg ongeveer 70% van de jongens deze toestemming. De jongens zijn random ingedeeld in een van de twee condities: de experimentele conditie (N=34) en de controleconditie (N=33). De condities waren van belang voor de vijfdaagse interventie die gedaan werd. Deze interventie werd niet gebruikt in deze studie, maar maakte deel uit van het eerdergenoemde grotere onderzoek naar agressieproblematiek.

In de week voorafgaande aan de testweek (een periode van vijf opeenvolgende schooldagen) is een voormeting gedaan waarbij onder andere de CBSK en de CNS klassikaal werden afgenomen. Bij sommige klassen deed de hele klas in een keer mee en bij andere werden er bijvoorbeeld steeds vijf kinderen uit de klas gehaald om in een apart lokaal te gaan zitten. Dit hing af van de mogelijkheden van de kinderen. Bij sommige kinderen was het nodig de lijsten voor te lezen vanwege leesproblemen en anderen kinderen vulden ze zelfstandig in. Verder zijn de APSD en de IRPA in deze week door de docenten ingevuld.

In de testweek zijn er elke dag individueel een korte stemmingsvragenlijst en een zelfbeeldvragenlijst ingevuld door de jongens, deze werden in deze studie echter niet gebruikt. Na het invullen van de vragenlijsten moesten zij een computertaak uitvoeren die gericht is op het verbeteren van de sociale informatieverwerking. Daarnaast is het Interview Sociale Informatieverwerking (ISI) op de eerste en op de laatste dag van deze week gedaan. In de week na de testweek is de IRPA nogmaals door de docenten ingevuld.

De jongens werden één voor één uit de klas gehaald en naar een ruimte gebracht waar de twee korte vragenlijsten klaar lagen en de laptop met computertaak gereed stond. Op de eerste testdag werd er gestart met de eerste versie van het ISI. Het interview duurde ongeveer vijf minuten. Vervolgens werden de vragenlijsten ingevuld en ten slotte werd de computertaak uitgevoerd. Alle onderdelen samen namen ongeveer een kwartier in beslag. In de daaropvolgende dagen werden alleen de vragenlijsten ingevuld en de computertaak uitgevoerd. Op deze dagen waren de kinderen binnen tien minuten klaar met alle onderdelen. Op de laatste dag werd gestart met het invullen van de vragenlijsten, daarna werd de computertaak uitgevoerd en ten slotte werd de tweede versie van het ISI gedaan. Als afsluiting mocht het kind elke dag kort een computerspelletje spelen en op de laatste testdag mocht hij een kleine beloning uitzoeken voor deelname aan het onderzoek.

Data-analyse

Om de testcores te analyseren en de hypothesen te testen is er gebruik gemaakt van een correlatieanalyse en drie hiërarchische multipele regressieanalyses. De regressieanalyses zijn eerst met de CNS als narcismemaat uitgevoerd en vervolgens met de APSD narcisme subschaal als narcismemaat. In de eerste regressieanalyse werden de hoofdeffecten van zelfbeeld en narcisme en het interactie-effect tussen zelfbeeld en narcisme op de mate van agressie onderzocht. Hierbij werd in stap 1 de score op de subschaal ‘gevoel van eigenwaarde’ van de CBSK als maat van zelfbeeld en de score op de CNS/subschaal ‘narcisme’ van de APSD als maat van narcisme ingevoerd en in stap 2 werd de interactie tussen deze variabelen hieraan toegevoegd. Voordat de interactievariabele werd aangemaakt, werden de variabelen gestandaardiseerd. Met deze analyse kon getest worden of een laag zelfbeeld en een hoge score op narcisme inderdaad tot meer agressie leiden. En of de combinatie van hoog zelfbeeld en een hoge score op narcisme tot de meeste agressie leidt.

De volgende hiërarchische regressieanalyses werden op dezelfde manier uitgevoerd, maar verschilden in onafhankelijke variabele. In de tweede en derde analyse werd namelijk het effect op de functie van agressie onderzocht (proactief en reactief). Hiermee kon onderzocht worden of de verwachting dat een laag zelfbeeld tot reactieve agressie leidt en een hoge narcismescore zowel reactieve als proactieve agressie voorspelt, bevestigd werd.

Missende waardes

Acht van de 67 participanten hadden op een of meerdere items van de vragenlijsten geen antwoord gegeven, of zelfs een of meerdere vragenlijsten helemaal overgeslagen. Hierdoor ontstonden er missende waardes in de dataset. In deze studie is ervoor gekozen om alleen de jongens die alle eerdergenoemde vragenlijsten volledig hebben ingevuld mee te nemen in de analyses (N=59). Dit voorkomt dat de resultaten gebaseerd zijn op gemiddelde scores of schattingen van scores.

RESULTATEN

Assumpties

Voordat de resultaten van de verschillende analyses geïnterpreteerd konden worden, zijn er een aantal assumpties getest. Ten eerste, het steelbladdiagram en de boxplots lieten zien dat de variabelen niet normaal verdeeld waren en dat er een paar uitschieters in de data zaten. De agressie- en narcismescores waren rechtsscheef verdeeld, wat betekent dat er vooral lage scores waren op deze variabelen. Voor de zelfbeeldscores gold dat er vooral hoog

gescoord was. De grootste uitschieters werden ter controle uit de regressie gehaald, maar dit leverde geen significant verschil op en zorgde voor meer problemen dan voorheen. Ten tweede, uit de verschillende plots bleek dat er aan de assumpties van lineariteit, normaliteit en homoscedasticiteit werd voldaan. Ten slotte, de relatief hoge tolerantiescores van de voorspellers in de regressie gaven aan dat er geen sprake was van multicollineariteit, wat betekent dat de voorspellers ieder een stukje variantie kunnen verklaren in de afhankelijke variabele.

Beschrijvende statistieken en correlaties

In Tabel 1 zijn de beschrijvende statistieken te zien van de hoofdvariabelen in deze studie. Een correlatieanalyse werd gebruikt als eerste stap in het onderzoek naar de hoofdvariabelen (zie Tabel 2). Ten eerste werd er een significante negatieve correlatie gevonden tussen de eigenwaardeschaal van de CBSK en de totaalscore van de IRPA, $r(57) = -.27, p < .05$, wat een middelmatige correlatie is (Cohen, 1988). Verder laat de negatieve correlatie zien dat een hoge score op agressie, een lage score op de CBSK oplevert of andersom. De eigenwaardeschaal van de CBSK correleerde ook significant negatief met de proactieve functie van de IRPA, $r(57) = -.27, p < .05$ en met de narcismeschaal van de APSD, $r(57) = -.38, p < .01$, wat ook betekent dat een lage score op de CBSK resulteert in een hoge score op de proactieve functie van agressie en de narcismeschaal van de APSD of omgekeerd. Beide correlaties waren van middelmatige sterkte (Cohen, 1988). Er werden daarnaast significante correlaties gevonden tussen de narcismeschaal van de APSD en de scores op de andere hoofdvariabelen. Dit betekent dat er ook een verband bestaat tussen de narcismeschaal van de APSD en de overige variabelen. Over de richting van dit verband kan met deze analyse nog niets gezegd worden. Ten slotte is er te zien dat de CNS met geen van de andere hoofdvariabelen correleert (zie Tabel 2), wat betekent dat er geen verband bestaat tussen deze narcismemaat en de gebruikte agressiemaat en zelfbeeldmaat.

Tabel 1

Beschrijvende statistieken van hoofdvariabelen

	<i>M</i>	<i>SD</i>	Minimum	Maximum
IRPA totaal	,71	,78	.00	3.13
IRPA proactief	,88	,83	.00	3.00
IRPA reactief	1,14	1,04	.00	4.00
APSD narcisme	,61	,43	.00	1.71
CNS	1,48	,55	.20	2.78
CBSK eigenwaarde	3,25	,56	1.50	4.00

IRPA = Instrument voor Reactieve en Proactieve Agressie; APSD = *Antisocial Process Screening Device*; CNS = *Child Narcissism Scale*; CBSK = Competentiebelevingsschaal voor Kinderen

Tabel 2

Correlaties tussen hoofdvariabelen

	IRPA totaal	IRPA proactief	IRPA reactief	APSD narcisme	CNS	CBSK eigenwaarde
IRPA totaal	-	.69**	.56**	.60**	-.06	-.27*
IRPA proactief	.69**	-	.67**	.65**	-.15	-.27*
IRPA reactief	.56**	.67**	-	.42**	-.18	-.10
APSD narcisme	.60**	.65**	.42**	-	-.08	-.38**
CNS	-.06	-.15	-.18	-.08	-	.17
CBSK eigenwaarde	-.27*	-.27*	-.10	-.38**	.17	-

IRPA = Instrument voor Reactieve en Proactieve Agressie; APSD = *Antisocial Process Screening Device*; CNS = *Child Narcissism Scale*; CBSK = Competentiebelevingsschaal voor Kinderen. ** $p < .01$ * $p < .05$

Hiërarchische multiële regressieanalyses

Om te testen of narcisme en zelfbeeld een significante proportie in variantie in de mate van (reactieve/proactieve) agressie kunnen verklaren en of het interactie-effect van deze variabelen zorgt voor een grotere proportie verklaarde variantie, zijn er een aantal hiërarchische multiële regressieanalyses uitgevoerd. In de eerste set van regressieanalyses, waarin de CNS als narcismemaat werd gebruikt, werden er geen significante resultaten gevonden. Dat wil zeggen dat narcisme, zelfbeeld en de interactie van narcisme en zelfbeeld geen voorspellers bleken van (reactieve/proactieve) agressie.

In de tweede set van regressieanalyses werd de narcismeschaal van de APSD gebruikt als narcismemaat. In de eerste regressieanalyse van deze set werd er een significant

hoofdeffect gevonden voor narcisme in het voorspellen van de mate van agressie, $\beta = .58$, $t = 4.98$, $p < .001$, wat aangeeft dat er een positief verband is tussen narcisme en agressief gedrag (zie Tabel 3). Dit betekent dat hoe meer narcistische trekken iemand heeft, hoe agressiever hij zal zijn. Zelfbeeld en de interactievariabele van zelfbeeld en narcisme bleken geen significante voorspellers van agressie. De ongestandaardiseerde b -waarde van narcisme ($b = 1.040$) gaf aan dat wanneer de narcismescore met één punt omhoog gaat (op een vierpuntsschaal), de mate van agressie verhoogd wordt met 1.04 op een vijfpuntsschaal. De variabele narcisme verklaarde 36% van de variantie in de mate van agressie, $R^2 = .357$, $F(1, 57) = 31.6$, $p < .001$. De regressie had een effectgrootte van $f^2 = .56$, wat beschouwd kan worden als een groot effect (Cohen, 1988).

De bovenstaande regressieanalyse werd herhaald om te testen of narcisme en zelfbeeld en de interactie tussen deze variabelen een effect hebben op de functie van agressie, respectievelijk proactieve agressie en reactieve agressie. Ook in de tweede analyse werd er een significant hoofdeffect gevonden voor narcisme in het voorspellen van proactieve agressie, $\beta = .64$, $t = 5.77$, $p < .001$, wat aangeeft dat er een positief verband is tussen narcisme en proactieve agressie (zie Tabel 3). Dit betekent dat personen met een hoge score op narcisme, wanneer zij agressief zijn, proactieve agressie laten zien. De zelfbeeldvariabele en de interactievariabele bleken geen significante voorspellers van proactieve agressie. De ongestandaardiseerde b -waarde van narcisme ($b = 1.224$) liet zien dat een toename van één punt op de vierpuntsschaal van narcisme ervoor zorgt dat de proactiviteit met 1.24 punten op een vijfpuntsschaal omhoog gaat. Narcisme verklaarde 42% van de variantie in proactiviteit, $R^2 = .419$, $F(1, 57) = 41.1$, $p < .001$. De regressie had een effectgrootte van $f^2 = .72$, wat beschouwd kan worden als een groot effect (Cohen, 1988).

Ten slotte werd het derde model van deze set getest waarin er opnieuw een significant hoofdeffect gevonden voor narcisme in het voorspellen van reactieve agressie, $\beta = .45$, $t = 3.44$, $p < .01$, wat aangeeft dat er een positief verband is tussen narcisme en reactieve agressie (zie Tabel 3). Dit betekent dat personen met een hoge score op narcisme, wanneer zij agressief zijn, ook reactieve agressie laten zien. Ook in deze regressieanalyse bleken zelfbeeld en de interactie tussen zelfbeeld en narcisme geen significante voorspellende waarde te hebben op reactieve agressie. De ongestandaardiseerde b -waarde van narcisme ($b = 1.073$) laat zien dat een toename van één punt op de vierpuntsschaal van narcisme ervoor zorgt dat de reactiviteit met 1.07 punten op een vijfpuntsschaal omhoog gaat. Narcisme verklaarde 18% van de variantie in de reactiviteit, $R^2 = .177$, $F(1, 57) = 12.3$, $p < .01$. De regressie had een

effectgrootte van $f^2 = .22$, wat beschouwd kan worden als een middelmatig effect (Cohen, 1988).

Tabel 3

Resultaten van hiërarchische multiple regressieanalyses met narcisme en zelfbeeld als voorspellers van agressie en de functie van agressie

Voorspellers	Mate en functie van agressie					
	Mate van totale agressie (IRPA totaal)		Proactieve functie (IRPA proactief)		Reactieve functie (IRPA reactief)	
	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2
Stap 1		.36**		.42**		.18*
APSD narcisme	.58**		.64**		.45*	
CBSK	-.05		-.03		.08	
eigenwaarde						
Stap 2		.01		.00		.01
APSD narcisme	.57**		.64**		.45*	
CBSK	-.10		-.03		.03	
eigenwaarde						
APSD narcisme x CBSK eigenwaarde	.10		-.00		.09	
R^2		.37		.42		.19

IRPA = Instrument voor Reactieve en Proactieve Agressie; APSD = *Antisocial Process Screening Device*;
CBSK = Competentiebelevingsschaal voor Kinderen

** $p < .001$ * $p < .01$

DISCUSSIE

Het doel van deze studie was meer inzicht te bieden in de complexe relatie tussen zelfbeeld en agressie en welke rol narcisme hierin speelt. Dit werd onderzocht in een klinische populatie waar agressieproblematiek vaak voorkomt, namelijk bij jongens die vanwege hun gedragsproblematiek op het speciaal basisonderwijs zitten. Uit de analyses is gebleken dat narcisme, zoals verwacht, een significante voorspeller is van zowel reactieve als proactieve agressie. De verwachting dat een laag zelfbeeld tot meer agressie zou leiden en dat deze agressie met name een reactieve functie zou hebben, werd niet ondersteund. Er werd ook geen ondersteuning gevonden voor de verwachting dat een combinatie van zelfbeeld en narcisme, en dan vooral een hoge score op beide constructen, tot de hoogste agressiescore zou leiden.

Narcisme als belangrijke voorspeller van agressie

De bevindingen van deze studie geven aan dat narcisme een belangrijke rol speelt in het voorspellen van agressief gedrag. In die zin dat een hoge score op narcisme, gescoord door de leerkracht, ook een hoge score op agressie opleverde. Daarnaast bleek dat narcisme, zoals verwacht, een effect had op zowel reactieve als proactieve agressie. Deze resultaten zijn in overeenkomst met eerder onderzoek bij kinderen en volwassenen. Raskin en Terry (1988) beschreven volwassenen die hoog scoorde op narcisme onder andere als dominant, exhibitionistisch en egoïstisch. Deze karaktertrekken zouden ertoe kunnen leiden dat individuen met een hoge score op narcisme eerder geneigd zijn tot agressief gedrag omwille van persoonlijke winst (proactieve agressie). Echter, een groot deel van voorgaand onderzoek associeert narcisme met woede, vijandigheid en agressie naar aanleiding van negatieve feedback of afwijzing (b.v., Bushman & Baumeister, 1998; Twenge & Campbell, 2003). Dit wijst erop dat narcisme sterk geassocieerd is met reactieve agressie (Barry et al., 2007).

Opvallend is dat narcisme, gemeten door zelfrapportage, in de eerste set regressieanalyses geen significante resultaten opleverde in het voorspellen van agressief gedrag. Mogelijk waren de kinderen niet in staat een goede inschatting maken van hun eigen gedrag en kwaliteiten, terwijl leerkrachten dit anders beoordeelden. Verder geeft de CNS een meer globale narcismescore en ziet narcisme als eendimensionaal construct, terwijl de APSD meerdere kanten van het construct laat zien.

Zelfbeeld geen directe voorspeller

De voorspelling dat een laag zelfbeeld voor meer agressie zou zorgen werd niet ondersteund door de resultaten. Sterker nog, zelfbeeld bleek helemaal geen voorspeller van agressief gedrag. Dit resultaat is echter ook gevonden in voorgaand onderzoek naar dit onderwerp (b.v., Bushman et al., 2009; Taylor et al., 2007; Bushman & Baumeister, 1998). Desondanks was er genoeg reden om deze hypothese te testen. Onderzoek van Donnellan et al. (2005) bewijst namelijk dat er wel een verband is tussen een laag zelfbeeld en agressie. Dit verband werd gevonden in zowel zelf-, leerkracht- en ouderrapportages. Verder vonden zij dat het effect van zelfbeeld op agressie onafhankelijk was van narcisme. Verschillen in resultaten kunnen te maken hebben met methodologische verschillen, zoals het gebruik van verschillende vragenlijsten en de onderzochte populatie.

Het grote verschil tussen huidig onderzoek en voorgaand onderzoek is dat er in voorgaand onderzoek bijna altijd een interactie-effect werd gevonden van zelfbeeld en narcisme op agressie. Door dit interactie-effect bleek dat zelfbeeld misschien geen direct

effect had op agressie, maar wel een rol speelde in het voorspellen van agressie. Echter, de resultaten van huidig onderzoek lieten geen significant interactie-effect zien.

(Methodologisch) sterke punten

Wat deze studie vernieuwend en relevant maakt is dat het uitgevoerd werd in een klinische populatie. Juist in deze populatie, waar agressieproblematiek veel voorkomt, is het belangrijk om de voorspellers van deze problematiek duidelijk in kaart te brengen. Wanneer dit duidelijk is, kan daarop ingehaakt worden met de ontwikkeling van nieuwe interventies om deze problematiek te verminderen.

Verder werd er tussen de regressieanalyses waarbij de zelfrapportage gebruikt werd als narcismemaat en de regressieanalyses waarbij de leerkrachtrapportage werd gebruikt als narcismemaat een groot verschil in resultaten gevonden. Het bleek dat leerkrachten de kinderen als meer narcistisch beoordeelden, dan de kinderen dat zelf deden. Hieruit blijkt dat zelfrapportages, vooral in een klinische populatie, niet altijd betrouwbaar zijn. Hiermee wordt duidelijk dat het belangrijk is om de vragenlijsten die gebruikt worden goed aan te passen aan de populatie die onderzocht wordt.

Ten slotte werd er in de correlatieanalyse wel ondersteuning gevonden voor het feit dat zelfbeeld en agressie met elkaar verbonden zijn. Hoe dit verband eruit ziet, zal toekomstig onderzoek in deze populatie verder moeten uitwijzen. Mogelijk ligt het verband in tegengestelde richting dan verwacht en heeft agressie juist een effect op het zelfbeeld van het kind.

Beperkingen en toekomstig onderzoek

Het feit dat er geen ondersteuning gevonden werd voor de verwachting dat zelfbeeld en het interactie-effect van narcisme en zelfbeeld agressief gedrag voorspellen, kan te maken hebben met verschillende beperkingen van deze studie. Ten eerste, de manier waarop zelfbeeld gemeten werd. Er bestaan veel verschillende vragenlijsten die zelfbeeld meten en zelfbeeld kan op veel manieren gepresenteerd worden. Zo bestaat er bewijs (b.v., Sandstrom & Jordan, 2008; Sakellaropoulo & Baldwin, 2007; Swaim & Wayman, 2004) dat zelfbeeld als een dimensionaal in plaats van een globaal construct gezien moet worden en dat verschillende dimensies van zelfbeeld unieke effecten hebben op agressief gedrag (Ostrowsky, 2010). Ook de stabiliteit van zelfbeeld zou een rol spelen in het voorspellen van agressie (Lee, 2014). In de huidige studie is een subschaal van de CBSK gebruikt als zelfbeeldmaat, namelijk de 'gevoel van eigenwaarde'-schaal. Dit geeft een redelijk globale weergave van het zelfbeeld

van de participant en is gebaseerd op slechts zes items, daarnaast was de interne consistentie van de subschaal niet optimaal. In toekomstig onderzoek naar de relatie tussen zelfbeeld en agressie zou gekeken kunnen worden of andere instrumenten die de verschillende dimensies van zelfbeeld meten andere resultaten opleveren.

Ten tweede was de groep participanten betrekkelijk klein. Dit zorgde er mogelijk voor dat niet alle variabelen normaal verdeeld waren, er was bijvoorbeeld te zien dat er vooral laag gescoord werd op agressie. Dit was overigens een opmerkelijke observatie, omdat de participanten op het speciaal onderwijs zaten, waar agressieproblematiek over het algemeen vaker voorkomt. Een grotere groep participanten had meer data opgeleverd en dit werkt altijd in het voordeel van de analyses en generaliseerbaarheid van het onderzoek.

Verder waren de participanten gediagnosticeerd met een of meerdere gedragsstoornissen, dit kan van invloed zijn geweest op de betrouwbaarheid van de data. Mogelijk konden kinderen zich niet goed concentreren of waren zij snel afgeleid. In het literatuuronderzoek dat gedaan is voor deze studie, is er weinig gevonden over zelfbeeld en narcisme in combinatie met gedragsstoornissen. Frick et al. (2000) vonden wel dat narcistische trekken sterk geassocieerd waren met symptomen van ODD, CD en ADHD. Daarnaast is er ondersteuning gevonden, zowel in huidige als in voorgaande studies, voor het feit dat kinderen die gediagnosticeerd zijn met een of meerdere gedragsstoornissen een verminderd beoordelingsvermogen hebben over hun eigen gedrag en kwaliteiten. Mogelijk heeft dit effect gehad op de resultaten in deze studie.

Juist bij kinderen met een gedragsstoornis komt agressie vaak voor en is het belangrijk te weten waar dit vandaan komt om het op een effectieve wijze aan te kunnen pakken. Toekomstig onderzoek zal het onderzoek met de huidige populatie verder moeten uitbreiden om de voorspellers van agressie beter in kaart te brengen.

Conclusie

Het doel van deze studie was een bijdrage te leveren en meer inzicht te bieden in de controversiële relatie tussen zelfbeeld, narcisme en agressie in een populatie van jongens die vanwege hun gedragsproblemen op het speciaal onderwijs zitten. Deze studie heeft een basis gelegd voor onderzoek naar dit onderwerp bij de klinische populatie. Narcisme blijkt ook in deze groep een belangrijke rol te spelen in het verklaren van agressief gedrag. Dit biedt mogelijkheden op het gebied van bijvoorbeeld het ontwikkelen van interventies, die in deze populatie zeer belangrijk zijn. Verder biedt de huidige studie een aantal aanknopingspunten voor verder onderzoek bij deze populatie. Toekomstig onderzoek zal moeten uitwijzen of het

verband tussen zelfbeeld en agressie daadwerkelijk anders ligt bij de klinische populatie dan bij eerder onderzochte populaties.

REFERENTIES

- Anderson, E. (1994). The code of the streets. *Atlantic Monthly*, 273(5), 81-94.
- Archer, J. (2004). Sex Differences in Aggression in Real-World Settings: A Meta-Analytic Review. *Review of General Psychology*, 8(4), 291–322.
- Barry, C. T., Frick, P. J., & Killian, A. L. (2003). The Relation of Narcissism and Self-Esteem to Conduct Problems in Children: A Preliminary Investigation. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 32(1), 139-152.
- Barry, T. D., Thompson, A., Barry, C. T., Lochman, J. E., Adler, K., & Hill, K. (2007). The Importance of Narcissism in Predicting Proactive and Reactive Aggression in Moderately to Highly Aggressive Children. *Aggressive Behavior*, 33, 185-197.
- Bushman, B. J., & Baumeister, R. F. (1998). Threatened Egotism, Narcisissm, Self-Esteem, and Direct and Displaced Aggression: Does Self-Love or Self-Hate Lead to Violence? *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(1), 219-229.
- Bushman, B. J., Baumeister, R. F., Thomaes, S., Ryu, E., Begeer, S., & West, S. G. (2009). Looking Again, and Harder, for a Link Between Low Self-Esteem and Aggression. *Journal of Personality*, 77(2), 427-446.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Cooke, D. J., & Michie, C. (2001). Refining the construct of psychopathy: Toward a hierarchical model. *Psychological Assessment*, 13, 171–188.
- Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1996). Social information-processing mechanisms in reactive and proactive aggression. *Child Development*, 67, 993–1002.
- Dodge, K. A. (1991). The structure and function of reactive and proactive aggression. In D. J. Pepler & K. H. Rubin (Eds.), *The development and treatment of childhood aggression* (pp. 201–218). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Dodge, K. A., & Coie, J. D. (1987). Social-information processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 1146-1158.
- Dodge, K. A., Coie, J. D., & Lynam, D. (2006). Aggression and antisocial behavior in youth. In N. Eisenberg (Ed.), *Handbook of Child psychology: Vol. 3 Social, emotional, and personality development* (6 ed., pp. 719-788). New York: Wiley.
- Donnellan, M. B., Trzesniewski, K. H., Robins, R. W., Moffitt, T. E., & Caspi, A. (2005). Low Self-Esteem Is Related to Aggression, Antisocial Behavior, and Delinquency. *Psychological Science*, 16(4), 328-335.

- Frick, P. J., Bodin, S. D., & Barry, C. T. (2000). Psychopathic traits and conduct problems in community and clinic-referred samples of children: Further development of the psychopathy screening device. *Psychological Assessment, 12*, 382–393.
- Frick, P. J., & Hare, R. D. (2001). *The antisocial process screening device*. Toronto: Multi-Health Systems.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Jankowski, M. S. (1991). *Islands in the street: Gangs and American urban society*. Berkeley: University of California Press.
- Kernis, M. H., Grannemann, B. D., & Barclay, L. C. (1989). Stability and level of self-esteem as predictors of anger arousal and hostility. *Journal of Personality and Social Psychology, 56*, 1013–1022.
- Kline, P. (1999). *The handbook of psychological testing* (2nd ed.). London: Routledge
- Lee, E. J. (2014). The Relationship Between Unstable Self-Esteem and Aggression: Differences in Reactive and Proactive Aggression. *Journal of Early Adolescence, 34*(8), 1075-1093.
- Loeber, R., & Hay, D. (1997). Key issues in the development of aggression and violence from childhood to early adulthood. *Annual Review of Psychology, 48*, 371-410.
- Long, D. E. (1990). *The anatomy of terrorism*. New York: Free Press.
- Morf, C. C., & Rhodewalt, F. (2001). Unraveling the paradoxes of narcissism: A dynamic self-regulatory processing model. *Psychological Inquiry, 12*, 177–196.
- Muñoz, L. C., & Frick, P. J. (2007) The reliability, stability, and predictive utility of the self-report version of the Antisocial Process Screening Device. *Scandinavian journal of psychology, 48*(4), 299-312.
- Ostrowsky, M. K. (2010). Are violent people more likely to have low self-esteem or high self-esteem? *Aggression and Violent Behavior, 15*, 69-75.
- Polman, H. (2008). *Hot-Headed or Cold-Blooded? Towards a Clear Distinction between Reactive and Proactive Aggression in Youth* (proefschrift). Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Polman, H., Orobio de Castro, B., Thomaes, S. E., & Van Aken, M. A. G. (2008). New directions in measuring reactive and proactive aggression: Validation of a teacher questionnaire. *Journal of Abnormal Child Psychology*, Manuscript accepted pending minor revisions.

- Raskin, R. N., & Terry, H. (1988). A principal-components analysis of the narcissistic personality inventory and further evidence of its construct validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, *54*, 890–902.
- Raskin, R., Novacek, J., & Hogan, R. (1991). Narcissism, self-esteem, and defensive self-enhancement. *Journal of Personality*, *59*, 16–38.
- Rogers, C. R. (1961). *On becoming a person*. Boston: Houghton Mifflin.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University.
- Sakellaropoulo, M., & Baldwin, M. W. (2007). The hidden sides of self-esteem: Two dimensions of implicit self-esteem and their relation to narcissistic reactions. *Journal of Experimental Social Psychology*, *43*, 995–1001.
- Salmivalli, C. (2001). Feeling good about oneself, being bad to others? Remarks on self-esteem, hostility, and aggressive behavior. *Aggression and Violent Behavior*, *6*, 375–393.
- Sandstrom, M. J., & Jordan, R. (2008). Defensive self-esteem and aggression in childhood. *Journal of Research in Personality*, *42*, 506–514.
- Swaim, R. C., & Wayman, J. C. (2004). Multidimensional self-esteem and alcohol use among Mexican American and white non-Latino adolescents: Concurrent and prospective effects. *American Journal of Orthopsychiatry*, *74*, 559–570.
- Taylor, L. D., Davis-Kean, P., & Malanchuk, O. (2007). Self-Esteem, Academic Self-Concept, and Aggression at School. *Aggressive Behavior*, *33*, 130–136.
- Thomaes, S., Stegge, H., Bushman, B. J., Olthof, T., & Denissen, J. (2008). Development and Validation of the Childhood Narcissism Scale. *Journal of Personality Assessment*, *90*(4), 382–391.
- Tracy, J. L., & Robins, R. W. (2004). Keeping the self in the self-conscious emotions: Further arguments for a theoretical model. *Psychological Inquiry*, *15*, 171–177.
- Tracy, J. L., & Robins, R. W. (2003). “Death of a (narcissistic) salesman”: An integrative model of fragile self-esteem. *Psychological Inquiry*, *14*, 57–62.
- Twenge, J. M., Campbell, W. K. (2003). “Isn’t it fun to get the respect that we’re going to deserve?” Narcissism, social rejection, and aggression. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *29*, 261–272.
- Veerman, J. W., Straathof, M. A. E., Treffers, Ph. D. A., Bergh, B. R. H. van den, & Brink, L. T. ten (2004). *Competentiebelevingsschaal voor kinderen*. Amsterdam: Harcourt Test Publishers.

Walker, J. S., & Bright, J. A. (2009). False inflated self-esteem and violence: A systematic review and cognitive model. *The Journal of Forensic Psychiatry and Psychology*, 20, 1–32